

A doktori értekezés három nagyobb részből tevődik össze: a magyar külpolitikára vonatkozó történetírás áttekintéséből, a magyar külügyi szolgálat 1920 és 1944 közötti történetét feldolgozó adattárból és az adattár adategységeit tartalmazó, keresőprogrammal ellátott CD-ROM-ból.

A két világháború közötti magyar külpolitikára vonatkozó historiográfiai áttekintés célja, hogy láthatóvá tegyük a magyar történetírás és ennek eredményei, hogyan vezettek el egy szemléletváltáshoz és egy adattár elkészítéséhez. Miután eltűntek a történettudomány felől a napi politikai elvárások, – és újak keletkeztek – ez a múlt újragondolásának igényéhez vezetett, s ezért vesszük számba az 1920 júniusa és 1944 márciusa közötti időszak magyar külpolitikájára vonatkozó történeti munkákat.

1920-tól napjainkig tartó időszak historiográfiai szempontból két nagyobb, s kisebb szakaszokra osztható. Az első szakasz 1920-tól a második világháború befejezéséig tart, a második szakasz a második világháború befejezése után kezdődött el. Egyetértünk Romsics Ignác véleményével, aki további hármass felosztást alkalmaz: az első (1956-ig), az úgynevezett Rákosi-kor munkáit a markáns ideológiai-politikai célzatosság, a rendszer legitimációs törekvése jellemezte. Az 1956 és 1989 közötti Kádár-korszak folyamán a téma indoktrinációs funkciója folyamatosan csökkent, s a szakmai színvonal is nőtt. A rendszerváltás óta eltelt időszak legfőbb jellemzője az ideológiai és szakmai sokszínűség. Romsics álláspontjához hozzá kell tennünk, hogy a magyar külpolitikai történetírás historiográfiája (is) egy történelmi folyamat eredménye, ezért az elfogadott cezúrák módszertanilag könnyítik meg a feldolgozást, s szeretnénk hangsúlyozni a magyar történetírás bizonyos kontinuitását és az egyes átmenetek fontosságát. Historiográfiai áttekintésünkben ezért kerültük a nagyobb tagolásokat, hogy ezzel is jelezzük a folyamatot.

A dolgozat forrásközlés, aminek időhatárai 1920 júniusa, amikor Magyarország képviselői parafálták az első világháború utáni békeszerződést,

illetve 1944 márciusa, amikor a német megszállás miatt az ország elveszítette önálló államiságát.

A historiográfiai áttekintés során magunk is feltettük a két világháború közötti időszak magyar külpolitikájára vonatkozó kérdést: Mozgástér és/vagy kényszerpálya? Dolgozatunkban szeretnénk a magyar történetírás e problematikáját újragondolni.

Az 1920 és 1944 közötti magyar külpolitikát feldolgozó szakirodalmat a kronológia mentén haladva tekinthettük át, mert ha a tematikus elv alapján dolgozunk, a historiográfiánk kevésbé lenne világos. A kronológiai elv alkalmazásában rejlő hiányosságokat az „oda-vissza utalásokkal” kerültük ki, hogy a finom összefüggések jobban érzékelhetővé váljanak.

A második rész maga az adattár, amiben kvantitatív eszközöket alkalmazva dolgoztuk fel a magyar külügyi szolgálat történetét. *Az adattár a magyar külügyi szolgálat történetéhez* módszertanilag egyedülálló, mert hazánkban ilyen típusú feldolgozás még nem készült, és multidiszciplinális, hiszen a munkában egyesítettük a történelem, a szociológia és az informatika nyújtotta módszertani lehetőségeket.

Szándékunk szerint úgy rendszereztünk, több mint 500 000 adategységet az adattárban, hogy az, mindenki számára áttekinthető, világos és használható legyen. A CD-ROM-ot azért láttuk el keresőprogrammal, hogy az adatbázis alkalmas legyen további vizsgálatok, összehasonlító elemzések elvégzésére.

A magyar királyi külügyi szolgálat adattárának időhatárai 1920 júniusától 1944 márciusa. Ekkor beszélhetünk már önálló és szuverén Magyarországról, illetve eddig rendelkezünk többé-kevésbé teljes kimutatásokkal. Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után az országnak nem volt önálló külügyi szolgálata; a Ballhausplatz néhány korábbi, jeles diplomatája állt csak rendelkezésre. 1918 októberében-novemberében elkezdődött a szervezőmunka, ami a Tanácsköztársaság ideje alatt tovább folytatódott. 1920. február 29-én, az alkotmányosság helyreállításával, illetve 1920. június 4-én, a békeszerződés

aláírásával Magyarország jogilag ismét önálló és szuverén ország lett. Lényegében 1920 júniusától beszélhetünk önálló magyar Külügyminisztériumról és az ennek célkitűzéseit végrehajtó diplomáciai szolgálatról is. Az adattár végpontja 1944. március 19., amikor a német megszállás miatt Magyarország elvesztette önálló államiságát.

Az adattár elkészítésének a célja, hogy összefoglalást adjon a korszakban külföldön szolgálatot teljesítő diplomáciai személyzetről, a követségekről, konzulátusokról. Olyan egyszerűen áttekinthető és tömör összefoglalásra törekedtünk, amely lehetőséget ad országonként a politikai, gazdasági és kultúrdiplomáciai relációk feldolgozására is.

A munka módszertanának kidolgozása bizonyult a legnehezebbnek, mert Magyarországon ilyen típusú összefoglalás még nem készült. A táblázatok elkészítése során „ki kellett találni” azokat a szempontokat, amelyek köré csoportosítani lehet a rendelkezésre álló adatokat. Így születettek meg a költségvetésre vonatkozó táblázatok, az országonkénti felsorolás, a konzulátusok évenkénti besorolása. A térképek az adatok tagoltabb megjelenítését szolgálják, hogy az olvasó vizuálisan is eligazodjon az adathalmazban. A táblázatok és térképek esetében a mintavétel a magyar Külügyminisztérium hivatalos kiadványa, a Külügyi Közlöny kimutatásaiból történt.

A magyar külpolitikára és diplomáciára vonatkozó történeti kronológiát azért állítottuk össze, hogy az olvasó a főbb eseményekről időrendi áttekintést is kapjon. Az időpontok és a hozzá rendelt esemény(ek) támaszul szolgálhatnak a korszak külpolitikai és diplomáciai mozgásának tanulmányozásához.

A költségvetés összehasonlító táblázatai abból a megfontolásból készültek, hogy lehetőség nyíljon olyan vizsgálatok elvégzésére, ami megmutatja, hogy a magyar Külügyminisztérium és a külföldi szolgálat milyen arányban részesedett a magyar államháztartás rendes kiadásaiból, a központi igazgatás és a külföldi szolgálat a rendes budget-ből különböző előirányzatokra

mekkora összegeket kapott. Ezen kívül a téma szempontjából fontos volt, hogy külföldi képviseltek (követségek, konzulátusok) milyen arányban részesedtek a Külügyminisztérium rendes évi költségvetéséből, illetve évente hogyan változott ezek aránya.

Az országokénti kimutatásokat azért választottuk, mert így az érdeklődő az ABC- sorrendbe rendezett országok közül ki tudja választani számára éppen szükségeseket. Az egyes országoknál, megtalálható a diplomáciai kapcsolat felvételének ideje (ha volt formális kapcsolat), a magyar királyi követség székhelye és vezetői, működésük időszakának a megadásával, a konzulátusok székhelye és vezetői felsorolása. A követségek és a konzulátusok székhelyének megnevezésénél a korszakban használt alakot, de esetenként más változatot is közöltünk. A következő részben a követségen dolgozók létszámát diagramokon ábráztuk. Az egyes követségeken dolgozók létszámánál nem tettünk különbséget az állandó diplomáciai képviselő és a követségi alkalmazott között, hanem egyszerűen összeszámoltuk a személyi állományt.

A kereskedelmi és fontosabb nemzetközi okmányok (egyezmények, szerződések, megállapodások, jegyzékek) felsorolásával, az egyes országokkal behatóbban foglalkozó kutatóknak kívántunk segítséget nyújtani. A közölt adatok ezen kívül rávilágítanak egyes magyar diplomaták szerepére is.

Az országokénti besorolásban megtalálható a Nemzetek Szövetsége is, bár ez nemzetközi szervezet volt, az itt szolgálatot teljesítő magyar tisztviselők felsorolása tovább árnyalja Magyarország külügyi szolgálatának képét.

A konzulátusokat összefoglaló táblázat esetében a fő szempont a kronológiai sorrend volt. Így született meg a konzulátusok évenkénti besorolása, országokénti ABC-sorrendbe rendezve. A táblázatok másik rendező elve az volt, hogy az országokhoz kapcsolva az ország megnevezése mellett megadjuk a konzuli képviselőt színhelyét, a képviselőten dolgozók létszámát, tevékenységük jellegét és a missziók vezetőinek nevét. A városok megnevezésénél a közkeletű magyar megnevezést használtuk (esetenként megadva más elnevezést is).